

Românii uitați: o introducere în chestiunea timoceană

Acolo unde râul Timoc se varsă în Dunăre, pe malul românesc al fluviului se aflau, înainte de 1947, satele mehedintene Gruia și Prisot. Pe malul celălalt erau satele timocene Radoivăți și Racovița, locuite de o populație compact românească, avanposturi ale Văii Timocului. Până la această dată, Dunărea de jos traversa spațiul etnic românesc, deoarece în două locuri românii de pe malul drept coboară până mai departe spre miazăzi și răsărit: în Craina (Krajina), adică Morava până dincolo de Timoc, și în Dobrogea. Krajina înseamnă în limba slavă „ținut de margine, mărginime“, ca și cealaltă craină a răsăritului, Ucraina. Craina de la sudul coltului Dunării reprezintă ținutul din marginea nord-estică a slavilor de miazăzi. Românii din Craina despart pe sârbi de bulgari. Acest ținut muntos din dreapta Dunării dintre Morava și regiunea Vidinului este situat cam în locul unde fluviul are porțiunea cea mai strâmtă a văii sale.

În triunghiul de ape Dunăre, Morava, Timoc, iar spre sud până către Niș trăia un grup compact în mijloc, mai rarefiat pe margini, de câteva sute de mii de români.

În anul 1911, geograful român George Vâlsan i-a evaluat, conform unor cercetări proprii, pe românii dintre Morava și Timoc la 260.000¹. În 1916, profesorul bulgar Stojan Romanski, de asemenea în urma unor cercetări proprii, i-a socotit la 212.000². Statistica oficială iugoslavă din 1921 avea să evalueze pe aceiași români timoceni la 150.000³. Cercetând suita recensămintelor sârbești începând de la 1856 timp de trei sferturi de veac, constatăm că numărul românilor din zona menționată a crescut mereu, deși procentual ei scădeau neconținut.

Conform statisticilor sârbești dintre 1859 și 1921, sporul natural de creștere la nivelul Serbiei a fost de 17,2%. Aplicând acest coeficient la cele trei grupaje de cifre pomenite mai sus, rezultă că, în jurul anului 1941, numărul românilor dintre Morava și Timoc era conform următoarelor evaluări:

la 1941

Statistica lui Vâlsan din 1911:	260.000	414.000
Statistica lui Romanski din 1916:	212.000	320.000
Recensământul iugoslav din 1921:	150.000	205.000

Luând însă ca bază de calcul recensământul sârbesc de la 1895, care dădea cifra de 160.000 de români, și aplicându-i coeficientul de 17% vreme de 45 de ani, rezultă un număr de 324.310 suflete pentru anul 1941, cifră foarte apropiată de

aceea a profesorului Romanski. La aceștia se adăugau românii din partea bulgară a Văii Timocului pe care statistica bulgară din anul 1920 (publicată în 1929) îi estima la cca. 65.000 locuind în 58 de comune, dintre care 35 curat românești⁴.

Într-un memoriu adresat generalului Ion Antonescu la 6 mai 1941, diplomatul român Vasile Stoica făcea următoarele considerații: grupul românilor din Valea Timocului se întinde pe o suprafață de cca. 10.000 km², din care cea mai mare parte în teritoriul iugoslav și restul în cel bulgar; în această zonă trăiau circa 450.000 de români, pe o întindere de 7000 km², ei formând majoritatea absolută și reprezentând o continuitate teritorială firească cu marea masă etnică românească din nordul Dunării⁵. În plan topografic, comunele românești din partea sârbească a Timocului ocupau întreg județul Krajna, plășile Zaječar și Boljevac din județul Timoc, aproape întreg județul Požarevac și părți din plășile Svilajnac, Despotovac și Paraćin din județul Morava. Zona locuită de românii timoceni se extindea în chip natural pe teritoriul bulgar până la Vidin. Un alt grup de români locuia pe fâșia dunăreană dintre Vidin și Svištov. La sud, în Serbia, regiunea timoceană este apărată ca de o fortăreață naturală de munții Râtani (Rtanska Planjna). Configurația sa de zonă mai greu accesibilă, grație reliefului muntos, ca și așezarea sa, între Muntenia și Banat la nord-vest, au asigurat caracterul românesc al acestei populații din cele mai vechi timpuri până târziu, după crearea statelor naționale Serbia și Bulgaria.

George Vâlsan considera pe românii timoceni drept punctul cel mai avansat înspre sud-est al grupului etnic daco-roman⁶. Tot el observă foarte pertinent că, de vreme ce Oltenia și Banatul sunt îndeobște recunoscute ca regiuni cu o populație românească foarte veche înaintând până la Dunăre, atunci, geografic și etnografic vorbind, e greu să se admită că „această populație a înaintat până la malul Dunării, când pământuri libere și de aceeași făptură existau și pe celălalt mal, când Dunărea nu era un obstacol de seamă și când, adesea, acest ținut întreg a fost cu aceeași stăpânire politică”⁷. Ideea aceasta a dominat, prin evidența ei, în istoriografia română din primul moment când românii timoceni au intrat în vizorul ei. Era și greu să nu se admită ca atare un fapt atât de clar.

O întreagă pleiadă de istorici, dar și lingviști, etnografi, geografi, sociologi, chiar literați ca Emanoil Bucuța, au îmbrățișat cu devotament cauza și nevoile timocenilor. Cu toate acestea, până în 1919, chestiunea timoceană a rămas marginalizată în fața marilor revendicări ale neamului românesc: Transilvania, Basarabia, Bucovina și, nu în cele din urmă, Banatul. Un alt motiv l-a constituit absența unei pături intelectuale reprezentative și combative din rândul timocenilor, similară aceleia a aromânilor foarte activi și energici, care să preia chestiunea și să-i evidențieze adevărata importanță. Explicația trebuie căutată în înapoierea economică și culturală specifică regiunii. Trebuie relevat faptul că românii timoceni au rezistat asimilării atât datorită caracteristicilor geografice ale Văii Timocului, o adevărată fortăreață naturală înspre sud, cât mai ales vitalității naționale specifice.

Cele dintâi mărturii despre românii timoceni aparțin celebrului cartograf, contele Marsigli, care, la 1696, în al său *Danubius Panonico Mysicus*, atestă că „românii locuiesc ambele maluri ale Dunării, începând de unde ea intră între colinele muntelui Haemus”⁸.

Despre românii timoceni pomenesc deopotrivă Dimitrie Cantemir și Nicolae Bălcescu. Dar prima descriere detaliată și precisă asupra populației românești din

Timoc ne este dată de geograful maghiar Szabo Joszef care, la 1875, în urma unei călătorii prin partea locului, afirmă: „Valahii locuiesc părțile orientale ale Serbiei în mase mult mai compacte decât sârbii... Požarevac, Negotin, Zaječar, Kladova sunt orașele principale locuite în mare majoritate de români. În trecerea mea pe aici am întâlnit numai valahime, sate întregi în care numai preotul și cârciumarul erau sârbi. Acestea sunt județele care se învecinează cu Țara Românească... valahii au locuit aceste ținuturi încă înainte de așezarea sârbilor. Numărul lor este actualmente de vreo 175.000”⁹. Aceste afirmații au trecut neobservate în România de atunci. De altfel, jurnalul de călătorie al lui Szabo avea să fie introdus în circuitul științific și politic românesc de-abia în anii '20 ai secolului nostru de către Sever Bocu, provocând retroactiv o adevărată senzație.

Totuși, marile spirite ale vremii erau în posesia unor date certe privind pe românii timoceni. Fără să știm de unde, Mihai Eminescu părea destul de bine informat de vreme ce la 1 decembrie 1876 publica în „Timpul” articolul *Un cuvânt la vreme* în care, profetind cele ce aveau să se întâmple în Balcani în anii imediat următori, propunea libertatea religioasă și crearea de școli românești pentru frații din dreapta Dunării. De asemenea, poetul tuturor românilor înainta proiectul ambițios al reînființării „vechii mitropolii a Proilabului, de care să depindă, cu școli și biserici, toți românii din dreapta Dunării”. Ideea, fecundă în sine, pe care Eminescu o prevedea, era concepută ca un eventual paravan în perspectiva formării unor state naționale creștine la sudul Dunării, state în care acești români urmau să fie înglobați și supuși presiunii deznaționalizării.

Despre românii timoceni au scris geograful și arheologul F. Kanitz în *Das Königreich Serbien*, Leipzig, 1898, filologul G. Weigand, *Die Rumänischen Dialekte*, Leipzig, 1900, marele istoric Constantin Jireček în *Das Fürstentum Bulgarien*, Wien, 1891, respectiv *Geschichte der Serben*, apărută mai târziu, în 1921. Fapt semnificativ, toți aceștia se îndoiau de veridicitatea cifrelor statistice privind pe românii timoceni prezentate de oficialitățile bulgare și sârbe, avansând cifre superioare. Despre vechimea românilor în acest teritoriu, Constantin Jireček era categoric: conform documentelor mănăstirești, valahii sunt atestați în Serbia înainte de secolul al XIV-lea¹⁰. În România, primele studii despre românii timoceni apar înainte de primul război mondial și sunt datorate lui G. Vâlsan¹¹, G. Giuglea¹² și aromânului Leon Boga¹³. Prima încercare de monografie, intitulată *Românii din Serbia*, aparține lui C. Constante și apare în 1907.

Războaiele balcanice aduc brusc înaintea opiniei publice chestiunea timoceană. O delegație a românilor timoceni prezintă Conferinței de Pace de la București un memoriu asupra drepturilor lor religioase și culturale, dar Conferința nu decide nimic în această privință. Prevederile cuprinse în actele semnate la București referitoare la școlile și bisericile românilor sud-dunăreni au rămas în stadiul de simple declarații. A iscat multe controverse scrisoarea trimisă la 25 iulie 1913 de către primul ministru sârb N. Pašić guvernului român prin care Serbia se angaja să dea autonomie școlilor și bisericilor românești de pe teritoriul său; recitind documentul, observăm însă că el se referă explicit numai la „școlile și bisericile cuțo-vlahilor aflați în viitoarele posesiuni sârbești”¹⁴, deci angajamentul guvernului sârb nu era extins asupra regiunii timocene intrată în componența Serbiei în anul 1833. Aceași

soartă a avut-o, câțiva ani mai târziu, Memoriul românilor timoceni înaintat Conferinței de Pace de la Paris din 1919 de către un grup de fruntași timoceni, document conceput de Athanasie Popovici Furnică. De altfel, la 8 martie 1918, la Paris se pusese bazele unei Ligi pentru eliberarea românilor din Timoc și Macedonia, avându-l ca președinte activ pe George Murnu, iar ca vicepreședinti pe Sever Bocu (Banat), Athanasie Popovici (Timoc) și N. Tacit, delegat al Pindului¹⁵. Memoriul întocmit de Athanasie Popovici afirma vechimea românilor pe meleagurile Timocului, dădea ca cifră sigură 340.000 de români timoceni, acuza guvernul de la Belgrad care gonise limba română din școlile și bisericile din regiune și reproșa guvernului român că nu întreprinsese nimic pentru a-i ajuta¹⁶. Această pasivitate a României este de altfel explicată într-un document al delegației române la Conferința de Pace de la Paris (întocmit pentru uzul participanților străini la Conferință) prin loialitatea guvernului român față de guvernul Serbiei: „Guvernul de la București care întotdeauna a recomandat răbdare și fidelitate românilor de peste Dunăre față de guvernul sârb”¹⁷.

Un fapt cert este că, o dată cu formarea statelor naționale creștine din Balcani, situația românilor de la sud de Dunăre s-a înrăutățit, indiferent dacă aceste state erau sau nu aliante ale României¹⁸. Documentul menționat, datat 26 iunie 1919, este întocmit de D. Drăghicescu și este un veritabil studiu științific cu note de subsol, hărți și statistici având concluziile politice impuse de locul și momentul pentru care fusese conceput. Exemplarul identificat de noi la Arhivele Naționale este un manuscris redactat într-o limbă engleză ireproșabilă, cu adnotări pe margine. Este o prezentare sintetică și argumentată a chestiunii timocene făcută în scopul de a demonstra că acolo, în Valea Timocului, se afla o masă compactă românească prigonită etnic și cultural de statul sârb. Preluând concluziile lui C. Constante, dar fără a-l cita, documentul afirmă că românii timoceni sunt urmașii coloniștilor daco-romani cărora li s-au adăugat în timp valuri de emigrație românească sosite atât din nordul, cât și din sudul Dunării. Se dă și cifra de 340.000 de români, apropiată de cea avansată de Constante. Intenția documentului era de a demonstra că, deși înțelege perfect situația și nevoile românilor timoceni, statul român era obligat din rațiuni strategice și diplomatice să se limiteze, în această zonă, doar la revendicarea integrală a Banatului. Delegații la Conferință cărora le era destinat studiul în discuție rămăneau astfel cu impresia că, deși România avea revendicări legitime mai mari, delegația ei se vedea nevoită să renunțe la o parte din ele, pentru a nu îngreuna mersul tratatelor. Era limpede, o repetăm, că marile priorități erau altele decât Valea Timocului. O spunea și Take Ionescu în 1923 în Parlament: a ridică și alte revendicări în 1919 când, după război, România își dublase practic teritoriul, în vreme ce, comparativ, Italia abia dacă crescuse cu 1.600.000 de locuitori, devenea de-a dreptul periculos și risca să compromită întreaga operă națională datorată războiului de înțregire¹⁹.

O seamă de societăți și asociații au militat cu abnegație pentru nevoile românilor timoceni. Între ele, la loc de frunte s-a situat Societatea Macedo-Română care, sub președinția lui Ion (Ionaș) Grădișteanu, a organizat primirea și înscrierea în școlile din țară a elevilor proveniți din Timoc, ca și expedierea unor transporturi de cărți și publicații românești în aceeași regiune. Eforturi asemănătoare a depus și

Asociația „Timocul” a studenților originari din zonă. În 1934 își începea activitatea revista „Timocul”, care era „organul societății Timoc a românilor din Valea Timocului și dreapta Dunării”, publicație condusă de același mare patriot și neobosit luptător pentru cauza românilor timoceni, Ionaș Grădișteanu.

După 1919, cercetarea istorică și lingvistică românească a inițiat o abordare sistematică a chestiunii timocene printr-o seamă de nume ca: Silviu Dragomir, Alexandru Rosetti, Emil Petrovici, G. Popa-Lisseanu, Constantin Grofșorean, pentru a nu cita decât pe aceștia. Ideea de bază era că poporul român s-a format pe o arie spațială unică atât în nordul, cât și în sudul Dunării. Limba română, scria Al. Rosetti, s-a format pe un teritoriu întins nord și sud-dunărean, ce cuprindea în partea lui meridională bazinul vestic al Drinei, la sud de Skopje și sud-vestul Bulgariei, regiunea de-a lungul Dunării înspre mare, Banatul, regiunea romanizată din Ardeal și Oltenia, sau, cu alte cuvinte, provinciile Moesia superioară și inferioară, Dacia și Panonia inferioară²⁰. Și Rosetti continuă: între sârbi la vest și bulgari la est, anume în regiunea Moravei, cu munții săi, se află un teritoriu locuit de români; ei sunt semnalati de izvoarele istorice în statul sârbesc mult mai târziu: între 1198-1199, sub Ștefan Nemanja, îi găsim în regiunea Prizren, iar în 1253, 1254 și 1264, pe cursul Narentei și al râurilor Tara și Lom²¹.

C. Grofșorean aborda într-un studiu organizarea satelor valahe dintre Drava și Sava, despre care se pomenea la 1630, acestea având un statut al lor, care prevedea în articolul 1: „Fiecare sat valah între Drava și Sava este obligat să-și aleagă un cneaz”²². Silviu Dragomir semnala prezența unor denumiri toponimice românești de dată foarte veche pe cursul superior al Timocului, râuri, munți și dealuri ca: Migiora, Periș, Vlahova, Mărgelat (Mergelat), Vlașco Polie, Aratova, Șerbanovți (cel mai vechi atestat), Balta Berilovitei, Pajiște²³. Între mai multe mențiuni ale românilor pe aceste meleaguri în evul mediu, Silviu Dragomir cita exemplul hrisovului din 1428 prin care ultimul despot al Serbiei, Branković, dăruia celnicului Radić satul vlahilor Raclivoevți împreună cu satul vlahilor numit Coșarna²⁴. Instituția cnezatului din ținuturile românești Craina, Cliuci și Stari Vlah s-a păstrat nealterată sub stăpânirea turcească. În aceste teritorii, cnezii aveau drepturi după „legea valahă”. În Negotin și Cladova, funcția de cneaz se moștenește din tată în fiu, drept ereditar confirmat de sultan printr-un berat și menținut până în secolele XVIII-XIX, fapt atestat și de istoriografia sârbească interbelică²⁵.

Mult mai importante decât contribuțiile istoricilor și filologilor români de a demonstra vechimea și continuitate românilor pe aceste meleaguri ni se par a fi eforturile timocenilor înșiși de a se apăra în fața politicii de deznaționalizare practică de sârbi și bulgari.

La 18 decembrie 1912, Nicolae Iorga prezenta în Parlamentul de la București memoriul lui Athanasie Popovici prin care se semnala că, încă din 12 august 1899, episcopul sârb al Timocului ordona preoților din eparhia sa să boteze copiii cu nume curat sârbești, după un îndreptar întocmit de el însuși²⁶. Din acel moment, spune memoriul, fusese inițiată serbizarea numelor familiilor românești din Timoc, acțiune la care luau parte în paralel atât școala, cât și autoritățile. Se afirma că, în acel moment, în Timocul sârbesc se aflau 83 de sate românești, în 72 dintre acestea nelocuind nici o familie sârbească. Dar, avertiza memoriul, limba română se afla în

regres continuu, pe când cultura sârbească progresa și se impunea pe toate căile. Documentul se încheia printr-un patetic apel la ajutor din partea Țării-mame: „Nu cerem bani, nu vrem pământ, dar pretindem dreptul nostru la hrană sufletească națională. Noi, cei ce știm ce înseamnă cultura națională, simțim cel mai dureros lipsa ei. Eu am învățat să cetesc și să scriu românește în Germania”²⁷.

După primul război mondial și încheierea tratatelor de pace, pentru românii timoceni a devenit evident că situația lor începuse să se înrăutățească progresiv. Deși Iugoslavia și Bulgaria erau semnatare ale tratatelor care prevedeau clar și măsuri de protecție a minorităților (un exemplu fiind articolele 53-55 din Tratatul de la Neuilly-Sur-Seine), politica de deznaționalizare a românilor timoceni a continuat, fiind, după anul 1919, însoțită de o prigoană oficial organizată împotriva acelor care se împotriveau. Stau ca dovadă, între alte mărturii, petițiile frunțașilor comunelor românești timocene adresate atât Sofiei și Belgradului, cât și guvernelor de la București.

Exemplele cele mai numeroase de politică sistematică vizând deznaționalizarea populației românești din zona timoceană le oferă conducerea interbelică de la Sofia: interdicția absolută a înființării și funcționării școlilor românești, interzicerea folosirii limbii române în timpul serviciului divin, confiscarea cărților românești laice sau religioase găsite în timpul perchezițiilor în biserici sau case particulare, interdicția de a se vorbi românește în adunări, în fața autorităților comunale, la sărbători, în biserici, pe stradă, în locuințe, insultele, șicanele, amenziile sau pedepsele corporale administrate românilor timoceni de către autorități pentru motivul de a fi vorbit românește sau de a-și fi înscris copiii la școli din România sau la școala românească din Sofia, bulgarizarea forțată a numelor românești de către autoritățile comunale, departamentale sau guvernamentale; Ghiță devenea Ghițov, Ion sau Ionescu se transforma în Ionov, Florea în Florov, Marin în Marinov ș.a.m.d. Uneori, această bulgarizare a numelor nu se limita la adăugarea sau schimbarea unei terminații, ci, prin voința primarului sau a învățătorului, numele românești erau pur și simplu traduse în bulgărește și înscrise ca atare în registre sau în alte acte: Florea sau Florescu erau înscrși la primărie ca Țvetanov sau Țvetkov, Ciobanu sau Păcurariu deveneau Ovciarov²⁸.

S-a mers până într-acolo încât, în iarna anului 1934, autoritățile bulgare au interzis în regiunea timoceană obiceiurile tradiționale românești de Crăciun, colindele și Steaua²⁹. Memoriile frunțașilor comunelor timocene adresate Bucureștiului sunt pline de asemenea exemple. Toate converg spre concluzia că măsurile extreme de prigoană antiromânească nu erau rezultatul zelului naționalist al unor autorități locale, ci emanau direct de la guvernul bulgar.

În plus, același guvern dispunea colonizarea zonei timocene cu refugiați bulgari sosiți din Macedonia și sudul Dobrogei³⁰. Patrulare aparținând armatei bulgare și organizației ofițerilor de rezervă terorizau zona³¹. Situația era constatată la fața locului de oficialii români, ministrul României la Sofia, Vasile Stoica, viceconsulul nostru la Vidin, Ion C. Popovici³², de Emil Petrovici, sosit în toamna lui 1934 în regiunea timoceană pentru cercetări privind Atlasul lingvistic român³³, și alții, deși autoritățile locale au făcut tot posibilul pentru a le împiedica investigațiile. Relevăm cu acest prilej meritele eminentului diplomat și patriot Vasile Stoica, ambasadorul României în Bulgaria, care, prin activitatea sa neobosită din perioada interbelică, a

contribuit enorm la includerea chestiunii timocene pe lista de priorități a guvernului român în perioada 1934-1941.

România a încercat să reglementeze chestiunea timoceană prin tratative directe și încheierea de acorduri interguvernamentale. După ani de negocieri cu Iugoslavia s-au semnat în 1927 și 1929 o serie de înțelegeri, dintre care cea mai importantă a fost Convenția de la Bled din 17 august 1927, denumită și *Acordul Emandi-Marinković*, după numele semnatarilor, și care a avut două defecte: a intrat foarte târziu în vigoare (de-abia în 1935) și, cel mai grav, nu conținea decât prevederi privind statutul școlilor minoritare din Banat. Nu se pomenea un cuvânt despre apariția unei rețele de școli românești în Timoc.

Cu partea bulgară lucrurile au stat și mai rău, neajungându-se nici măcar la finalizarea vreunui document, deși ocaziile nu au lipsit: vizita ministrului român de externe Nicolae Titulescu la Sofia în 9-10 octombrie 1933, întrevederea pe Dunăre dintre regele Carol al II-lea și țarul Boris la 30 octombrie 1933, vizita țarului Boris la București și Sinaia în 25-29 ianuarie 1934, pentru a nu pomeni decât câteva. Încurajat și de atitudinea pozitivă a monarhului bulgar în cursul discuțiilor, guvernul român a definitivat în cursul lunii august 1934 un pachet de propuneri menite să constituie baza unor eventuale tratative bilaterale referitoare la statutul minorității bulgare de pe teritoriul român, respectiv română de pe teritoriul bulgar. Aceste propuneri se inspirau direct dintr-un referat înaintat guvernului de către Nicolae Titulescu care, la rândul său, avusese în față informațiile și observațiile lui Vasile Stoica.

Propunerile au făcut obiectul unei hotărâri a Consiliului de Miniștri al României în august 1934 și se refereau la tratamentul pe bază de reciprocitate al minorității bulgare din România și minorității române din Bulgaria: a) introducerea limbii bulgare șase ore pe săptămână în învățământul școlilor primare de stat din 110 comune cu populație bulgară din România; b) introducerea serviciului divin în limba slavonă în 60 de parohii; c) admiterea formării în localitățile cu populație bulgară de comunități și societăți culturale, artistice, sportive, biblioteci populare bulgare și libera lor funcționare; d) autorizarea intrării în România a cărților și publicațiilor având ca destinație minoritatea bulgară³⁴. În schimb, guvernul bulgar trebuia să aplice un tratament identic minorității române din Bulgaria; erau indicate 52 de comune din districtele Vidin, Vrața, Plevna și Târnovo, dintre care următoarele comune timocene cu populație exclusiv românească: Balei, Vlașca-Racovița, Bregova, Vârf, Gumătarți, Gânzova, Tianovți, Deleina, Kapitanovți (Căpitănuț), Chirimbeg, Cosova, Coșava, Cutova, Stanotâm, Calenic, Molalaia, Florentin, Iasen, Șen, Fundeni, Dolni-Bosnac, Topoloveț, Boriloveț și Colibi³⁵. Se propunea ca guvernul bulgar să autorizeze deschiderea unui gimnaziu român mixt la Bregova și a unui liceu român mixt la Vidin care să funcționeze pe aceleași baze și în același mod ca și cele patru licee și două gimnazii bulgare din Silistra, Balcic, Bazargic și Cavarna. Hotărârea mai preciza că: a) măsurile preconizate urmau să intre în vigoare numai în cazul finalizării unui acord bilateral între cele două guverne, acord niciodată materializat; b) concesiunile reciproce formau un tot unitar ce nu putea fi admis decât în întregime sau deloc și c) în cazul în care guvernul bulgar respingea proiectul și continua să priveze de drepturi minoritatea română din Bulgaria, guvernul român, în virtutea principiului reciprocității adoptat de reprezentanții celor două state cu

ocazia vizitei țarului Boris la București și Sinaia în 25-29 ianuarie 1934, urma să ia măsuri pentru încetarea imediată a funcționării și desființarea instituțiilor și organizațiilor bulgare din România³⁶. Proiectul de acord a fost discutat și contestat vehement în mediile politice și presa bulgară. El a fost respins din mai multe motive, dar cel principal pare a fi acela indicat de către ministrul bulgar al instrucțiunii publice de atunci, generalul Radev: statul bulgar nu putea admite existența de școli și biserici românești care, prin acțiunea lor, să ridice, pe malul drept al Dunării, o problemă minoritară românească³⁷. Oficialii bulgari se temeau că emanciparea minorității române timocene ar putea insufla acestei populații ideea alipirii ei la statul român. Se respingea orice raportare comparativă între bulgarii din România și românii din Bulgaria și, în ultimă instanță, se contesta însăși existența minorității române din Bulgaria. „În orice caz, spunea ministrul bulgar, prefer să se închidă toate școlile bulgărești din România decât să deschid școli românești pe pământul Bulgariei³⁸.” Oficial, răspunsul guvernului bulgar a fost că problema trebuia studiată pe îndelete și că, între timp, nu trebuia înrăutățită situația³⁹. Lucrurile au rămas în acest stadiu. După izbucnirea celui de-al doilea război mondial, guvernul român a crezut că se oferă o șansă pentru rezolvarea chestiunii timocene. După dezmembrarea Iugoslaviei, la 23 aprilie 1941, conducerea română a trimis un memoriu Germaniei și Italiei. Documentul conținea mai multe proiecte, dar ideea fundamentală era obținerea autonomiei pentru populațiile românești din Balcani. Se propuneau trei variante: 1) o Macedonie liberă care ar reuni toate populațiile românești din sudul Dunării; 2) un teritoriu autonom recunoscut populației românești din Valea Timocului, mergând până la Vardar și 3) o co-suveranitate, un condominium italo-român asupra întregii regiuni dintre Valea Timocului până la Salonic, având fantezista menire de „a reconstrui podul etnic de rasă romanică care ar reuni Adriatica cu Dunărea⁴⁰”. Proiectul s-a bucurat de o anumită simpatie din partea lui Mussolini și a fost respins net de partea germană.

După război, timp de decenii, nu s-a mai întreprins nici o acțiune coerentă în problema românilor timoceni ca de altfel în cazul tuturor românilor balcanici. Regimul comunist a ignorat practic aproape total existența acestei prigonite ramuri a neamului, noua situație istorică și politică nepermițând demersuri de această natură. În asemenea condiții, grupul românilor timoceni, complet dezarmat în fața agresiunii lingvistice și de altă natură a popoarelor majoritare, a suferit un lent și sigur proces de dispariție și integrare în masa acestora. Este imposibil de evaluat numărul lor astăzi, dar se poate afirma cu certitudine că noile evoluții politice de după 1989 au creat premise pentru noua lor afirmare națională.

Note

1. În limita spațiului disponibil propunem o istoriografie sumară a temei: *De la Timoc* (= C.S. Constante): *Românii din Serbia*. Monografie etnică și statistică. București, Tipografia G.A. Lăzăreanu, 1907; George Vâlsan: *Les Roumains de Bulgarie et de la*

- Serbie. Paris, 1918; Nae C.-Popescu-Spineni M.: *Les Roumains de Bulgarie*. Craiova, Tipografia „Ramuri”, 1939; Constante C.-A. Golopenția: *Românii din Timoc*. Culegere de izvoare îngrijită de... București, 1942-1943, 3 vol. Societatea Română de Statistică; Th. Trăpcea: *Contribuții la istoria Românilor din Peninsula Balcanică, Români din Timoc și Morava*. București, 1946. Institutul de Studii și Cercetări Balcanice. Seria istorică nr. 7; Silviu Dragomir: *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*. București, Editura Academiei R.P.R., 1959.
2. Stojan Romansky: *Rumuinite Meždu Timok i Morava (Românii dintre Timoc și Morava)*, Makedonski Pregled, 1925, trad. în Timocul, II-III, 1935. Studiul învățatului bulgar se dovedește prețios în cercetarea elementului românesc din Valea Timocului, el prelucrând toate datele statistice asupra românilor timoceni de care se dispunea în 1916.
 3. Arhivele Naționale, fond Vasile Stoica, dosar I/144, raportul *Românii dintre Morava și Timoc*, fila 10.
 4. Ibidem, I/51, f. 46, Aide-mémoire.
 5. Ibidem, dosar I/144, f. 16.
 6. George Vâlsan, *Românii dintre Bulgaria și Serbia*, în volumul colectiv *Românii din Timoc*, București, vol. 2, 1943, p. 58.
 7. Ibidem.
 8. Apud George Vâlsan, Anuarul Seminarului de Geografie, 1911, p. 195.
 9. Szabo Jozsef, *Note de drum din Serbia*, traduse de Sever Bocu, în Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, II, pp. 384-385.
 10. Constantin Jireček, *Geschichte der Serben*, Wien, 1912, I, p. 154 și urm.
 11. George Vâlsan, *Românii din Craina Serbiei*, în Anuarul de Geografie și Antropogeografie, II, 1911, p. 177-200.
 12. G. Giuglea, *Românii din Serbia*, în Anuarul de Geografie și Antropogeografie, II, 1911, p. 201-205.
 13. L. Boga, *Românii din Serbia*, ibidem, III, 1913, p. 1-18 cu 2 hărți.
 14. Arhivele Naționale ale României, *Românii de la Sud de Dunăre*. Documente, București, 1977, p. 239.
 15. Ibidem, pp. 263-264.
 16. Ibidem, pp. 271-272.
 17. Arhivele Naționale. fond Ministerul Propagandei, dos. 88, „The Romanians of Serbia”, p. 44.
 18. Vezi, între altele, și *Românii de la Sud de Dunăre*, pp. 41-42, studiul introductiv de Ștefan Brezeanu și Gheorghe Zbucă.
 19. Monitorul oficial. Dezbaterile parlamentare, nr. 39, din 26 ianuarie 1924, ședința din 15 decembrie 1923, p. 579.
 20. Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române, II, Limbile balcanice*, București, 1938, p. 38. (Cf. și ediția definitivă...)
 21. Ibidem, p. 40.
 22. C. Groșorean, *În Țara Dacilor*, revista Institutului social Banat-Crișana, anul VIII (1940), nr. 27, pp. 1-12. Textul publicat poartă numele „Statuta et privilegia in generalatu varadinensi, data 1630, 14 aprili, nr. 33, A 300”.
 23. Silviu Dragomir, *Vlahii și morlacii*, Cluj, 1924, p. 90.
 24. Idem, *Vlahii din Serbia*. Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj, 1921/1922, p. 294.
 25. R. Djurdjev, citat de Theodor N. Trăpcea, *Contribuțiuni la istoria românilor din Peninsula Balcanică*, București, 1944, p. 40.

26. *Românii de la Sud de Dunăre...*, p. 233, documentul nr. 105.
27. Ibidem.
28. Arhivele Naționale, fond Vasile Stoica, dos. I/51, filele 46-80 (Aide-mémoire), dosar I/50, filele 28-31, ordonanța prefecturii județului Plevna trimisă primarilor comunelor timocene Cercelan, Măgura, Ghigeni, Mahalaua Ghigheni, Crușoveni, Beșlii, Gorni Vadin, Dolni Vadin și Ostrov.
29. Ibidem, dos. I/55, fila 133, scrisoarea țăranului T. Ionov din comuna Stanotâm.
30. Ibidem, dos. I/50, filele 147-148, serviciul presei, românii din Valea Caraboaz.
31. Ibidem, dos. I/55, filele 143-149, raport al ministrului român la Sofia, Vasile Stoica.
32. Ibidem, filele 119-126, raportul viceconsulului român la Vidin, datat 10 septembrie 1934.
33. Ibidem, dos. I/50, filele 57-62.
34. Ibidem, dos. I/55, filele 87-94.
35. Ibidem, fila 92.
36. Ibidem, fila 94.
37. Ibidem, dosar I/50, filele 175-177, telegramă confidențială nr. 2254, datată 2 august 1935, semnată Vasile Stoica.
38. Ibidem, fila 177.
39. Ibidem, filele 181-185, raportul ministrului român la Sofia adresat lui Nicolae Titulescu, numărul 2256, datat 3 august 1935.
40. Ibidem, dosar I/144, f. 54-70.